
Universitatea “Regele Ferdinand I” în refugiu (1940-1945). Soluții ale ieșirii din criza universitară

Mihai Teodor Nicoară

Mihai Teodor Nicoară

este doctor în istorie la Universitatea “Babeș-Bolyai”, cu o teză dedicată istoriei universității din Cluj în perioada 1945-1959, autor a numeroase studii și articole pe această problematică.

În urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940 Clujul universitar a trecut sub ocupație horthistă, de aceea Universitatea “Regele Ferdinand I” a protestat față de ruperea teritorială.

Această primă Universitate românească din Ardeal contesta sentința nedreaptă care încălca integritatea teritorială a Statului român. În ședințele extraordinare ale Colegiului și Senatului Universitar din 31 august și 1 septembrie 1940, rectorul Florian Ștefănescu-Goangă expunea opinia profesorilor și studenților Universității clujene în legătură cu “marea injustiție pe care națiunea română nu o putea accepta.” Numai că dezastrul avea să urmeze imediat, Universitatea clujeană fiind silită să plece în grabă într-un lung refugiu, tocmai când ajunsese la contururi organizatorice mature, la o activitate didactică și științifică eficientă. Plecarea forțată a Universității la Sibiu și Timișoara a fost resimțită ca umilitoare pentru profesori și studenți, dar foarte gravă era dezorganizarea activității și pierderile materiale, rezultate din imposibilitatea de a transfera tot utilajul științific și didactic în exil¹.

Ministrul Educației Naționale, Dumitru Caracostea a fost cel care a semnat, la 2 septembrie 1940 ordinul de mutare a Universității din Cluj la Sibiu și Timișoara, centre care nu dispuneau de cele mai la-ndemână locații pentru o amplă activitate universitară. Conform articolului V din *Decretul-Lege nr. 3463/1940*, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 241/1940 se precizau următoarele măsuri urgente: Universitatea “Regele Ferdinand I” trebuia să se mute la Sibiu, cu mai toate facultățile, inventarul și personalul de toate categoriile, precum și cu Biblioteca universitară. Deși rămânea în continuare încadrată organic în Universitatea “Regele Ferdinand I,” Facultatea de

---

1 Constantin Mustață, *Student la Cluj. Zborul printre meteoriți*, vol. II. Editura Studia, 2003, p. 9-17, 33-34. Vasile Pușcaș, “Universitatea din Cluj în serviciul națiunii (1919-1940), Cluj, Sibiu, 1940-1944,” în *Anuarul Institutul de Istorie și Arheologie “A.D.Xenopol,”* Iași, XXV/2, 25, 1988, p. 135.

Științe se muta provizoriu cu inventar și personal tocmai la Timișoara. Dispozițiile din Articolul IX al *Decretului-Lege* amintit indica imobilele pe care Universitatea clujeană trebuia să le folosească la Sibiu, dar lucrurile sau mai modificat. Ajunsă în acel oraș Universității Cluj/Sibiu i s-au dat spre folosință alte edificii, pe care a trebuit să le adapteze specificului vieții și activității universitare².

Pentru Universitatea clujeană au urmat patru ani de pribegie, numai că Guvernul României a înțeles, doar în unele aspecte situația nefericită a Universității clujene. În 5 octombrie 1940 a emis *Decretul-Lege nr. 3391* prin care se înlocuia rectoratul și decanii anteriori ai Universității Cluj/Sibiu. De asemenea, s-a dat noii conduceri universitare puteri depline pentru a-și putea începe cât mai grabnic activitatea. Alegerea Sibiului a fost făcută la inițiativa Universității clujene, considerându-se că oferea cel mai bine șansa continuării și promovării misiunii naționale și științifice a Universității. Chiar din luna septembrie 1940, o parte din Universitatea "Regele Ferdinand I," respectiv Facultatea de Litere și Filozofie, Dreptul, Medicina, Muzeul Limbii Române, Muzeul de Etnografie și Instituțiile de cercetare de pe lângă Universitate au plecat la Sibiu.³ Ultimul transport al Universității a părăsit Clujul în după-amiaza zilei de 8 septembrie 1940. Deși erau împachetate pentru a ajunge la Sibiu, unele dintre materiale au fost depozitate temporar la Turda, Aiud și Alba Iulia. Profesorul universitar Fl. Ștefănescu-Goangă a avut "trista misiune" de a organiza evacuarea Universității. Au fost ore infernale, mărturisise Goangă, căci trebuiau evacuate în cel mai scurt timp arhivele, bibliotecile, clinicile. Din zece în zece minute se stabileau legături telefonice cu Guvernul, Ministerul și cu localitățile unde urmau să se facă evacuările (Turda, Aiud, Alba Iulia, Brașov, Sibiu, Timișoara și altele) la care se adăugau contactele cu sistemele de transport ale bunurilor⁴.

Guvernul Antonescu a sugerat Rectorului Ștefănescu-Goangă să instaleze Facultatea de Drept la Alba Iulia, iar celelalte trei facultăți și Biblioteca Universitară la Sibiu. La 12 septembrie 1940 Rectorul Ștefănescu-Goangă a fost nevoit să depună jurământul față de noile autorități ale Statului. Din stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri reieșea că Rectorul a refuzat soluția cu refugiul la Alba Iulia, optând pentru Sibiu. Dar tot același Rector a refuzat categoric implicarea politicii antonesciene în treburile Universității Cluj/Sibiu, fapt pentru care a fost amenințat

---

2 Din Cluj s-au refugiat, de asemenea, Academia de Muzică și Artă Dramatică "Gheorghe Dima," Academia de Agricultură, Academia Comercială, Arhivele, Teatrul Național, Opera Română, redacțiile publicațiilor românești etc. În condițiile primejdioase ale războiului, nici Universitatea ieșeană n-a avut o soartă mai bună, fiind evacuată la Alba Iulia. Petre Țurlea, *Studentimea română din Cluj 1944-1946*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006, p. 19-20. În septembrie 1940 Muzeul Etnografic a fost depozitat în 200 de lăzi. La Sibiu nu s-a găsit un spațiu adecvat, de aceea materialele au fost duse lângă Săliște, în satul Vale. A scăpat cu greu din mâinile Armatei sovietice. C. Mustață, *op. cit.*, p. 17-18. Stelian Neagoe, *Viața universităților clujeană interbelică*, vol. II, Cluj, Editura Dacia, p. 268, 254-271.

3 *Ibidem*.

4 C. Mustață, *op. cit.*, p. 17-18.

cu demiterea. Ion Antonescu s-a gândit să-l înlocuiască pe Ștefănescu-Goangă cu prof. univ. Sextil Pușcariu, numai că, acesta a refuzat, considerând că nu se cuvenea încălarea autonomiei universitare. Legionarii nu l-au iertat pe Ștefănescu-Goangă, eliminându-l de la rectorat și de la catedră, până în 1943. Preluarea mandatului de Rector de către prof. univ Iuliu Hațieganu de la Medicină a însemnat reconfirmarea funcției esențiale a Universității Cluj/Sibiu, aceea de a servi națiunii și științei “realiste și etnocentrice” românești⁵.

În ciuda greutăților legate de instalare, deschiderea solemnă a Universității Cluj/Sibiu a avut loc la 10 noiembrie 1940, iar la Timișoara șapte zile mai târziu. La Cluj se instala în sediul Universității românești cea maghiară, revenită la Cluj în luna decembrie 1940. La Sibiu clădirea centrală din str. Carmen Sylva 3b, era în roșu, de aceea trebuia tencuită, trebuiau introduse apa, lumina, gazul metan și mobilier adecvat. Din decembrie 1940, timp de un an, și cu o investiție de 17 000 000 lei, s-au făcut amenajări interioare, exterioare și s-a ridicat un etaj lateral, pentru lărgirea spațiului Bibliotecii Centrale. În această clădire s-a instalat Rectoratul cu serviciile sale centrale, decanatele celor 3 Facultăți (Drept, Litere, Medicină), sălile de cursuri și seminarii ale Facultăților de Drept și Litere, Institutul de Studii Clasice, Muzeul Etnografic și Biblioteca Centrală a Universității.⁶ Mobilierul din sala Colegiului Academic de la Cluj a fost adus cu grijă în Clădirea sibiană a Universității “Regele Ferdinand I.” Spațiul universitar de la Sibiu era oricum mai redus decât cel de la Cluj, Institutul de Studii Clasice fiind înghesuit în Sala de conferințe a Casei Studenților, iar cea mai mare parte a colecțiilor Muzeului Etnografic a fost depozitată într-un pavilion al Târgului de mostre și într-un apartament de 4 camere din strada Principele Nicolae, nr. 7. Palatul Clinicilor a devenit localul Școlii militare de ofițeri, transformat pentru a fi adecvat funcționării celor opt Clinici și a unui Institut: Medicala I, Chirurgia, Urologia, Oto-Rino-Laringologie, Radiologie, Dermato-Venerica, Stomatologia, Balneologia, Anatomia Patologică. Celelalte Clinici, Ginecologică, Medicală II, Neuro-Psihiatrică, Oftalmologică, Sanatoriul de boli contagioase s-au instalat în localurile spitalelor publice din localitate⁷.

Decretul-Lege nr. 1192/1941 (Monitorul Oficial, nr.100/1941), preciza că Rectorul era autorizat să angajeze lucrări de amenajare și să facă față tuturor cheltuielilor de instalare cu forme simple, prin derogare de la Legea Contabilității Publice.

---

5 V. Pușcaș, “Refugiul, reorganizarea și revenirea la Cluj a Universității “Regele Ferdinand I”(1940-1945),” în *Omagiul istoricului Ioan Scurtu*, coordonator Horia Dumitrescu, Focșani, Editura D.M.Press, 2000, p. 18-19.

6 Biblioteca Universitară avusese la Cluj un număr impresionant de cărți și obiecte, mai ales că, în anul 1934 fiul lui Gheorghe Gh.Sion a donat Bibliotecii Universitare 900 000 lei, după ce tatăl său donase aceleiași instituții 450 volume dintre care 250 cărți rare, manuscrise, documente, medalii, monede, desene. C. Mustață, *op. cit.*, p. 18.

7 Ioan A.Vătășescu, secretar general al Universității “Regele Ferdinand I” Cluj-Sibiu, “Reorganizarea în refugiu a Universității Daciei Superoare,” extras din *Anuarul 1941/1942*, Sibiu, Tipografia Cartea Românească din Cluj, 1943, p. 4.

Cheltuielile pentru Clinici au atins suma de 60 000 000 lei. În fosta Cazarmă Dragalina s-au instalat cele 11 institute ale Facultății de Medicină (Farmacia Clinicilor, Anatomia umană, Fiziologia, Chimia, Istologia, Bacteriologia, Medicina Legală, Istoria Medicinii, Farmacologia, Patologia) și Institutele de la Facultatea de Litere (Istoria Națională, Istoria Sud-Est Europeană, Psihologia, Pedagogia), care n-au mai putut fi plasate în clădirea centrală. Prin cumpărarea unei clădiri din strada Funarilor, nr. 20 Universitatea Cluj/Sibiu a transferat toate catedrele de la Istorie, clădirea dr. V. Babeș rămânând doar pentru Medicină. În pavilionul fostei Școli Militare de Ofițeri s-au instalat Muzeul Limbii Române (Biblioteca, Catedrele de Limba română (2), Literatura română (2) și cea de Slavistică) și Institutul de Igienă (cu 2 catedre). Printr-un acord dintre Universitate și Asociația "Astra" Sibiu, Căminul "Astra" a devenit internat pentru cca 140 de studenți. Cantina studențească a fost amenajată într-unul dintre pavilioanele Camerei de Comerț, destinate Târgului de mostre. Casa Studenților a fost amenajată în apropiere de clădirea centrală pe strada Carmen Sylva, nr. 1 și avea o sală de gimnastică, 3 birouri pentru Oficiul Universitar, o sală de conferințe, o sală de distracții, una de radio, un bufet, sedii pentru grupările studențești, o cameră de oaspeți, locuințe pentru director și personalul de serviciu. În iulie 1941, Universitatea "Regele Ferdinand I" a arendat pentru 15 ani pavilioane și dependințe la Păltiniș, cu scopul de a face din ele cămine de munte, destinate recomfortării corpului didactic și studenților⁸.

Facultatea de Științe s-a instalat la Timișoara într-un local din Bulevardul Diaconovici Loga 1 a (la parter): Decanatul, 3 birouri, secția de Matematici cu cele 5 catedre și o conferință (3 săli de curs și 3 de lucru) și Birourile Observatorului Astronomic în două camere. Aparatele Observatorului Astronomic din Cluj au fost montate într-o construcție specială, la Horticultura Municipiului, pe terenul Primăriei Timișoara. Institutul Pasteur a fost instalat în strada Babeș, nr.16 cu laboratoarele de Speologie (12 camere), Mineralogie (9 camere), Fiziologie Animală (17 camere) Fiziologie Vegetală (11 camere) și Zoologie (11 camere). Facultatea de Chimie s-a instalat în clădirea Auto Clubului (str.Haret) cu toate laboratoarele: Chimie anorganică, Chimie fizică și conferințele de Chimie alimentară, Chimie generală și Chimie tehnologică, în total 26 de camere. Fizica a ocupat o parte din Palatul Timiș-Bega: 9 camere pentru Gravitație, Căldură și Electricitate, 1 cameră, Fizica moleculară, Acustica și Optica, 10 camere, Geografia cu 2 catedre și o conferință și 11 camere, Laboratorul de Geologie. Pentru Muzeul și Institutul Botanic s-au ocupat 12 camere în Palatul Poștelor, iar pe un teren al Primăriei s-a amenajat o Grădină Botanică, cu ajutorul personalului care se ocupase de cea din Cluj⁹.

Autoritățile dirigente ale Universității clujene aflate în refugiu la Sibiu au fost: Colegiul Universitar (profesorii și conferențiarii), Rectorul prof. dr. Iuliu Hațieganu

---

8 Universitatea "Regele Ferdinand I" avusese un asemenea pavilion din 1930, la Colibița, unde puteau fi cazați 40-50 de studenți. *Ibidem*, p. 4 -25, 35-36.

9 *Ibidem*, p. 38-41.

ajutat în diferite atribuții de câteva Comisii: consultativă, disciplinară, pentru licitații, Clinicile universitare, Biblioteca universitară și alte departamente); Prorectorul prof. Ioan Lupaș și Senatul format din decanii (C. Negrea-Drept, D.D.Roșca-Litere, D.V.Ionescu- Științe, dr. V.Papilian-Medicină) precum și delegații profesori (A Ionașcu-Drept, T.Naum-Litere, I.Tănăsescu-Științe, I.Moldovanu-Medicină). Biblioteca Centrală a Universității “Regele Ferdinand I” a fost dirijată de o comisie delegată de Senatul Universitar. Aceasta avea în total 31 873 de fișe în catalog, reprezentând volume, cărți și periodice. În decembrie 1940, s-a început noul catalog cu un număr total de 8 334 fișe. Publicațiile Universității Cluj/Sibiu (lista se află în Anuarul 1941/1842 p.390-412) erau reprezentate de manuale, publicații științifice și literare, periodice ș.a., reflectând o bogată activitate universitară. Profesori remarcabili de la “Regele Fedinand I” au ținut conferințe în străinătate, mai ales cei de la Litere: prof. Ioan Lupaș cca 14, la Bratislava, Berlin, Stuttgart, Odessa, Tübingen etc, prof. Silviu Dragomir la Viena și Breslau, prof. Lucian Blaga la Tiraspol și Odessa. Pentru merite științifice deosebite prof. Sextil Pușcariu a rămas și în perioada de după 1940 Director al Institutului Român de la Berlin, iar prof. Panaitescu a avut o misiune științifică la Roma. Directorul Școlii române din Paris a fost prof. C. Marinescu de la Litere. Profesorul Al. Borza de la Științe s-a remarcat printr-un număr mare de vizite și conferințe în străinătate, la Milano, Bologna, Zagreb, Geneva, Lausanne și Zürich¹⁰.

O mare problemă a constituit-o în 1940 faptul că, în plină reorganizare și reconstrucție a Universității Cluj/Sibiu au fost mobilizați pe front profesori și membrii ai personalului științific, administrativ și tehnic. Numai în anul academic 1941/1942 personalul Universității a fost concentrat sau mobilizat, în cifre asta însemnând 50 de mii de zile.Cei mai solicitați au fost profesorii, asistenții și preparatorii de la Medicină, ceea ce l-a determinat pe Rectorul I.Hațieganu să ceară Marelui Stat Major să lase Universitatea să-și desfășoare activitatea în condiții cât de cât normale. Rectorul clujean invoca imensul rol pe care această instituție universitară o avea pentru națiune.¹¹ Pentru a putea explica noile condiții și exigențe ale vieții universitare, Rectorul I.Hațieganu a întrunit Senatul Universității la 12 septembrie 1941, ocazie cu care a propus formarea de *prelegerile de inițiere*, obligatorii pentru noii studenți și *prelegerile de sinteză*, pentru toți studenții din ultimii ani. Această idee a mai fost expusă și la 3 noiembrie 1941, la deschiderea solemnă a anului universitar, fiind pentru prima dată când Universitatea “Regele Ferdinand I” punea în practică asemenea practici universitare, atât de consacrate în alte țări.Cursurile de inițiere au fost în total 26, dintre care 4 pentru toți studenții grupelor, celelalte fiind repartizate pe facultăți. Cursurile de sinteză, în număr de 60, se refereau la “realități ale vieții și culturii române”¹².

---

10 *Ibidem*. V.Pușcaș, *op. cit.*, p. 530-550.

11 *Ibidem*, p. 542-545.

12 Toate titlurile acestor cursuri de sinteză, care se țineau în fiecare zi de Luni, de la 5-7, au fost publicate în *Anuarul 1941/1942* p. 239-245, I. A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 22-23.

Din 1940 până în 1945, cât a fost în refugiu la Sibiu și Timișoara, Universitatea a păstrat misiunea de a fi „utilă națiunii.” Într-un discurs din 1941, intitulat „Universitate și națiune,” prof. dr. I. Hațieganu a desemnat cinci funcții ale Universității din Cluj: cea de creație științifică, învățământ, educație, cultură și viață universitară. Profesorul Fl. Ștefănescu-Goangă a stabilit ca prioritară în Universitatea clujeană cercetarea științifică și cunoașterea realității naționale, selectarea elementelor dotate pentru Universitate (cadre didactice, cercetători), Extensiunea Universitară și organizarea vieții studențești. După părerea sa, educația universitară trebuia îndreptată, nu numai spre însușirea cunoștințelor prin activități didactice de profil, ci și spre educarea caracterelor, a intelectului și voinței. În privința cadrelor didactice, marile personalități ale Universității clujene, de la întemeiere în 1919, (Vasile Pârvan, Emil Racoviță, Virgil Bârbat, Vladimir Ghidionescu, Dimitrie Todoran și alții) au susținut perpetuarea unui „spirit universitar,” caracterizat prin disciplină, dăruire, comunicare, seriozitate, decență în opțiunile și antrenarea politică. Profesorul dr. I. Hațieganu considera că slujitorii Universității, corpul profesoral, trebuiau să se bucure de un prestigiu aparte, profesorul universitar reprezentând unul dintre primele funcții în stat. În același timp dezbaterile privind rolul Universității clujene considerau că, în mare măsură, destinul acesteia era legat de modul optim de comunicare și activitate dintre cadrele didactice și studenți, de sentimentul „datoriei” pe care aceștia trebuiau să-l aibă. Datoria profesorului presupunea înaltă competență profesională, dăruire față de Universitate și de sarcinile ei. Datoria studentului era aceea de a fi „cetățean academic”, cu o demnitate care presupunea seriozitate, îndatoriri, dar și drepturi în cadrul națiunii din care făcea parte. Spiritul de inițiativă, agerimea criticii, metodele moderne erau aspecte cerute în activitatea cadrelor didactice și a studenților. Un reper important al exigențelor didactice l-a constituit discursul prof. I. Hațieganu, rostit în noiembrie 1941, în care acesta susținea că prelegerile trebuie să facă din student, „nu un sclav al ideilor, ci un stăpân pe idei, pe cunoștințe, pe metode. Numai un astfel de învățământ dinamizat de o gândire puternică, stimulat de principii înalte și de un program pentru viață va putea da rezultatele dorite. Numai un astfel de învățământ activ - studentul participând la muncă cu răspundere, cu conștiință și introdus în viață de la început - va avea putere formatoare”¹³.

Pe parcursul anului universitar 1941/1942, Rectorul a convocat două ședințe ale Senatului și două ale Colegiului Universitar. La ședințe au participat majoritatea profesorilor, iar cu această ocazie au avut loc „discuții animate, interesnte și instructive; s-a ajuns la concluzia unei necesități absolute de a fonda o nouă educație universitară, printr-un contact permanent cu studenții (...) păstrându-se respectul pentru înaltele valori spirituale.” Pentru realizarea acestei apropieri călduroase între profesori și studenți, magiștrii fixau anumite ore de discuții, consiliere, dezbateri de idei, la care putea veni oricare student. Justificarea acestei atitudini mai apropiate față studenți din partea Universității refugiate la Sibiu era dată de nevoia de mediu universitar liniștit, optimist și entuziast, în care educația trebuia să fie realistă și creștină. Universitatea trebuia să ofere modelul românului bun

---

13 V. Pușcaș, *Idealul Universității moderne, Prelegeri inaugurale la Universitatea din Cluj în perioada interbelică (1919-1940)*, Cluj-Napoca, P.U.C., 1998, p. 203-218, 127-129, 248-249, 250.

cetățean, soldat, creștin devotat, bine încadrat în Stat, Națiune și Biserică. Educația religioasă era generatoare de comuniune, “pentru că crucea pune onoarea în incinta Universității,” spunea Rectorul. De altfel, Sibiuul era un centru religios de tradiție și se preta admirabil la această educație religioasă. Sfinția sa episcopul metropolitan Nicolae Bălan a dorit să sprijine în acest sens Universitatea “Regele Ferdinand I,” înființând “Duminica universitară,” slujbe speciale pentru profesori și studenți, precum și conferințe religioase, săptămâna spirituală a studenților, chiar și activități caritabile pentru studenți. Protopopul Nanu a devenit preotul universitar care celebra pentru studenți serviciile religioase sau asistența morală. Mitropolitul de Blaj Mgr. Frențiu a pus la dispoziția Universității câțiva preoți. Ion Agârbiceanu a abordat în fața studenților aspecte “din viața creștinismului în clasa noastră cultivată”¹⁴.

O parte dintre studenții români au rămas să studieze la Cluj, în cadrul Universității maghiare “Ferencz József” sau în cadrul institutelor de învățământ religios, ortodox sau unit. Societatea Studentească “Mariana” în care erau studenți români greco-catolici, au protestat în 5 noiembrie 1942, printr-un *Memoriu*, adresat Rectorului Universității maghiare “Ferencz József, prof. Kovrig Bela, în numele celor 80 de studenți români rămași la Cluj. Membrii Societății “Mariana,” au invocat neprimirea la cursuri a studenților români și, mai ales, bruscarea acestora, provocările la care erau permanent supuși din partea Organizației Studenților Maghiari din Cluj (K.M.D.Sz). Tensiunea interetnică a cunoscut o escaladare puternică până în 1944, care a fost un an dramatic pentru românii aflați sub ocupație¹⁵.

La deschiderea anului universitar 1941/1942, prof. dr. I. Hațieganu a reconfirmat “misiunea eternă” a Universității “Regele Ferdinand I,” aflată în al doilea an de refugiu: “afirmarea spiritualității române (...) Universitățile, înalte instituții-monumente durabile ale geniului omenesc nu sunt alcătuiți rigide, ci în continuă schimbare, adaptându-se marilor transformări sociale, după națiuni și după epoci. Deși variabile și în evoluție continuă ele au fost la toate popoarele, conservatoarele și producătoarele celor mai mari bunuri spirituale. Marile idei de cultură s-au frământat în universități, iar această frământare nu putea avea loc decât în plină libertate, în completă autonomie. Această libertate și autonomie universitară (...) necesită însă, nu numai gândire, ci înainte de toate simț moral, răspundere și conștiință.” Conform *Legii nr. 386 (Monitorul Oficial nr. 118, 23 mai 1942)*, autonomia universitară era o autoritate, o delimitare a Universității de puterea executivă, iar aspectele principale ale vieții universitare erau fondate pe voința Facultăților. Dar în 1941, profesorul I. Hațieganu considera că marile prefaceri ale vremurilor au dus la o nouă criză universitară. Universitatea trebuie să iasă cât mai repede din criza în care se găsea, să-și asigure “funcțiunea” sa esențială, conservarea și stăpânirea științei, dar mai ales cercetarea și creația științifică, în primul rând a națiunii române¹⁶.

---

14 Jean A. Vătășescu, *Réorganisation, création, activité de l'Université Ferdinand I er réfugiée de Cluj*, Sibiu, Tipografia “Cartea Românească din Cluj, 1943, p. 20-22.

15 C. Mustață, *Student la Cluj. Zborul printre meteoriți*, vol. II., p. 9-17, 33-34.

16 I. A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 62-63. Ștefan Pascu, *Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj*, 1972, p. 21.

În perioada refugiului (1940-1945), după instalarea Universității „Regele Ferdinand I” la Sibiu, cursurile s-au reluat aproape normal. În 1943, Legea învățământului superior stabilea existența catedrelor, iar institutele deveneau laboratoare. Universitatea avea rolul să formeze elite, puse în slujba națiunii, ca “apostoli ai neamului,” prin care să se propovăduiască adevărul, dorința de libertate și de dreptate. Propaganda culturală universitară trebuia continuată prin Extensiunea Universitară (recunoscută ca persoană juridică la 30 mai 1925) la Sibiu și Timișoara și prin “Astra.” Fără astfel de preocupări Universitatea “Regele Ferdinand I” ar fi intrat în “decadență”¹⁷.

Efortul conducerii Universității de a crea o mai bună viață universitară la Sibiu s-a concretizat în crearea unor cercuri de studii juridice și istorice. Societatea sportivă “U,” fondată la Cluj și prezidată de Rectorul I. Hațieganu a trecut sub direcția lui M.O. Cețianu. Orchestra simfonică și reuniunea teatrală se aflau sub președinția doctorului prof. Victor Papilian, decanul Medicinii, iar reuniunea corală sub cea a Rectorului I. Hațieganu. Profesorul Romulus Vuia, titular la catedra de Etnografie și Folclor, se ocupa de ansamblul “Ardeleana,” care avea costume și cutume (obiceiuri tradiționale) transilvănene. Cercul literar “Octavian Goga” era sub președinția profesorului și filozofului Lucian Blaga, titular la Filozofia culturii, iar Liviu Rusu, titular la Estetică și critică literară se ocupa de “Amicii Seminarului de Estetică”. Rectorul I. Hațieganu a dorit să se asigure de buna conduită a studenților, de aceea Cuvântul Rectorului, reprezenta o formă de *consiliu de circumstanță*, prin care se acordau sfaturi, încurajări directe sau scrise studenților. Pentru că viața universitară era legată de cea a Națiunii, Rectorul Hațieganu a obținut condiții speciale pentru ca studenții Universității “Regele Ferdinand I” să facă “instrucție pre-militară.” Reprezentantul permanent al Universității în legătura acesteia cu autoritățile militare era profesorul M. Petrescu-Ercea, ofițer în rezervă. Pentru performanțele deosebite în activitatea studențească în 1941 s-a instituit de către Senatul Universității premiile universitare și medalia ca “șef de promoție,” pentru fiecare an. Se continua, de asemenea, tradiția rezolvării asistenței medicale și sociale, a procurării și editării de reviste științifice și alte publicații, practicarea relațiilor inter-universitare, participarea la congresele științifice, a călătoriilor de studii în țară și străinătate. Aceste aspecte fuseseră din 1920, în vizerul *Oficiului Universitar*. În 1941, Rectorul Hațieganu a înființat (o asemenea idee avusese și prof. Emil Racoviță), Asociația “Amicii Universității”,

---

17 În timpul refugiului s-a creat o secție a Extensiunii Universitare la Timișoara unde s-au ținut 11 conferințe, 15 fiind la Sibiu și 59 în alte orașe ale Transilvaniei libere (totalul conferințelor a fost de 85). Extensiunea Universitară a fost fondată la 10 octombrie 1924, din inițiativa profesorilor V. Bărbat, V. Bogrea și Fl. Ștefănescu-Goangă. Era o Asociație a tuturor profesorilor Universității din Cluj cu scopul de a răspândi și populariza cunoștințe științifice referitoare la aspecte culturale, sociale și economice folositoare vieții naționale. Virgil Bărbat, *Extensiunea Universitară*, Cluj, 1924-1925. *Alma Mater Napocensis. Idealul universității moderne. Prelegeri inaugurale la Universitate din Cluj în perioada interbelică (1919-1940)*, p. 203-205, 312-213.

care își propunea menținerea relației între Universitate și licențiații și cu cei care obținuseră titlul de doctor, în spiritul solidarității dintre generațiile universitare. Rectorul era Președintele Asociației, care și-a început activitatea cu 131 de membrii. Pe lista creațiilor noi din spațiul sibian se număra și un periodic, intitulat “Viața universitară,” după acel “L’information universitaire” de la Paris¹⁸.

Deși se afla în refugiu Universitatea păstra o tradiție de la fondare, din 1919 și anume solemnitatea universitară a sărbătorilor naționale, 1 decembrie, 24 ianuarie și 10 mai. În privința activităților celebrative Universitatea era legată consecvent de Marea adunare de la 15 mai 1848, de evocarea unor personalități istorice, precum Miron Costin, Gheorghe Lazăr, Octavian Goga, cel pentru care în 1941 s-au făcut pelerinaje la Avrig și Rășinari. Istoricii, mai ales prof. Silviu Dragomir, erau cei desemnați să se ocupe de organizarea festivităților. La 6 iulie 1942, Colegiul Universitar a decis în termenii Articolului nr.101 din Legea învățământului superior, fondarea Centrului de Studii transilvane, cu scopul dirijării și coordonării activității institutelor, laboratoarelor și seminariilor legate de studii științifice privind Transilvania, necesare în acele circumstanțe istorice. Intenția era ca Universitatea din Cluj/Sibiu să rămână puternic ancorată în realitățile Transilvaniei. Centrul de Studii transilvane, al cărui periodic s-a numit *Annales Transylvaniae*, se compunea din cinci secțiuni: Arheologică și istorică, Lingvistică și literară, Geografică, etnografică și biologică, secția pentru Științe sociale, un birou de documentare etc.¹⁹.

În toată perioada refugiului, 1940-1944, universitarii au reacționat la situația politică a României. În ședința Colegiului Universitar Cluj/Sibiu din 4 noiembrie 1940, Rectorul Florian Ștefănescu-Goangă constata că profesorii universitari se opuneau, mai mult sau mai puțin direct, regimului legionar-antonescian, cel mai mult o făceau titularii de la Istorie. Revenirea profesorului Iuliu Hațieganu la Rectoratul Universității din Cluj/Sibiu, la începutul verii anului 1941, a relansat activitatea tradițională a Universității, legată de susținerea politică a reintegrării întregii Transilvanii la România. Într-o ședință a Senatului Universitar, din 13 noiembrie 1941, prof. Lucian Blaga a precizat promovarea democratismului cultural și politic, nu a totalitarismului. Implicarea universitarilor clujeni în rezistența națională s-a manifestat mai intens din anul 1943. Ca urmare a acestor atitudini naționaliste în 22 noiembrie 1943, Curtea Marțială a Corpului VI Armată, a început la Sibiu un proces politic al universitarilor antifasciști, printre cei implicați fiind: asistentul Zevedei Barbu, asistentul Anatolie Chircev, istoricul David Prodan, asistentul Mihai Beniuc, șeful de lucrări, Alexandru Roșca, iar de la București asistentul Gheorghe Vlădescu-Răcoasa și studentul Radu Stoichiță. Dintre aceștia, cel mai vizat a fost Zevedei Barbu, care avea convingeri socialiste, dar corpul profesoral (I.Hațieganu, L.Blaga, D.D.Roșca ș.a.), precum și mulți studenți s-au solidarizat cu acesta²⁰.

---

18 I.A.Vătășescu, *op. cit.*, p. 24-25, 32-36. S.Neagoe, *op. cit.*, p. 322-323.

19 J.A.Vătășescu, *Réorganisation, création, activité de l'Université Ferdinand I er*, p. 27-31.

20 La Sibiu și Timișoara cursurile s-au ținut cu regularitate, Institutele și Societățile Științifice și-au continuat activitatea, cu toată situația dramatică a refugiului, care a

Încă din martie 1944, apoi în lunile septembrie-octombrie același an s-au intensificat, printre universitari vocile care se opuneau războiului, unii dintre aceștia grăbindu-se să dezavueze războiul antisovietic înainte de 23 august 1944. Manifestări naționaliste studențești românești și maghiare la Cluj au cunoscut o intensitate mai mare în 1944, lider al studenților români de sub ocupație fiind prof. Emil Hațieganu, a cărui casă a fost deseori ținta atacurilor din partea studenților maghiari. În martie 1944, gesturile de agresiune față de studenții și studentele române au îngrijorat Rectoratul Universității maghiare, mai ales că Asociația Studenților Maghiari a cerut excluderea din Universitate a tuturor studenților români. Guvernul român a considerat inacceptabile manifestările violente contra studenților și profesorilor români din Cluj și față de episcopul Iuliu Hossu. Acestea erau o nesocotire a înțelegerilor bilaterale româno-ungare”, o sursă de “indignare și neobișnuită fierbere”, o atitudine care a scandalizat opinia publică românească²¹. La București s-au admis manifestări de protest contra evenimentelor anti-românești din martie 1944, deși Germania nu a încurajat nici o acțiune de protest sau de intervenție a regimului de la București, care ar fi escaladat conflictul dintre România și Ungaria horthistă. Era de așteptat ca ecoul cel mai larg al nemulțumirilor în privința acțiunilor anti-românești din Transilvania să vină din partea studenților Universității “Regele Ferdinand I”, refugiată la Sibiu. Studențimea Universității românești a fost tentată să declanșeze proteste de stradă, dar Rectorul Hațieganu s-a temut de escaladarea violențelor și a dezordinii, de eventuale reacții diplomatice germane și maghiare. Atitudinea prudentă a Rectorului a generat “admonestarea” acestuia de către studenții Universității Cluj/Sibiu, care-i reproșau profesorului Hațieganu prea multă toleranță și pasivitate față de asemenea manifestări. Unul dintre motivele acestor manifestări anti-românești era acela că Universitățile Statului român n-ar fi primit studenți unguri. Asemenea rumori studențești au fost alimentate de presa anti-românească, de zvonurile despre presupuse răzbunări românești contra unor preoți unguri. De aceea, un grup de studenți unguri “tineri fanatizați” (cum constata Francisc Păcurariu), au vandalizat Clujul în luna martie 1944. La 9 martie 1944, la insistența unei delegații studențești, Rectorul Hațieganu a acceptat o manifestare de protest a studenților români și redactarea unei *Moțiuni*, în mai multe limbi, care urma să fie trimisă legațiilor diplomatice din București

---

generat stres și chiar moartea profesorului Bratu, cel care organizase la Cluj Observatorul Astronomic. V. Pușcaș, “Refugiul, reorganizarea și revenirea la Cluj a Universității “Regele Ferdinand I” (1940-1945),” p. 538-541. Idem, “Universitatea din Cluj în serviciul națiunii (1919-1940), Cluj, Sibiu, 1940-1944,” în *Anuarul Institutul de Istorie și Arheologie “A.D. Xenopol*, Iași, XXV/2, 25, 1988, p.136 Aurelian Ionașcu, *Facultatea de Drept din Cluj în anii universitari 1942-1943 și 1943-1944*, Sibiu, 1944, p. 6.

21 C. Turliuc, M. N. Turliuc, “Universitatea “Al. I. Cuza” în anii comunismului,” în *Analele Științifice ale Universității “Alexandru Ioan Cuza*,” din Iași, Seria Nouă, Istorie, tom LI, 2005, p. 276.

și la diferite Universități europene²². *Moțiunea* din 13 martie 1944, a fost lansată în numele corpului profesoral al Universității Cluj/Sibiu, care reînnoiau protestul contra “scindării Transilvaniei, provincie liber integrată în Statul român,” condamna și denunța cu indignare “brutalitățile și devastările săvârșite de studenții maghiari din Cluj (...) spiritul de ură și intoleranță” care se manifesta în provincia românească, aflată sub ocupație horthistă²³.

În *Memoriul* din aprilie 1944, adresat Mareșalului Antonescu, membrii Academiei Române și profesorii Universităților din București, Iași și Cluj (pe care l-au semnat profesorii clujeni C.Daicoviciu, E. Petrovici, T.Moșoiu, D.Popovici) cereau imediata încetare a războiului, oricare ar fi fost greutățile acestui pas. “În actuale împrejurări, se scria în acest document, tăcerea noastră ar însemna o crimă”. După 23 august 1944, unul dintre obiectivele principale ale Universității “Regele Ferdinand I” a fost revenirea grabnică la Cluj. În acest context problema funcționării pe mai departe a Universității maghiare din Cluj intra în competiție cu necesitatea revenirii în vechile localuri interbelice a Universității românești, temporar mutată la Sibiu. Tergiversările legate de mutarea la Cluj au durat aproape un an și s-au datorat piedicilor puse de Universitatea maghiară, dar și autorităților locale clujene. La Cluj Universitatea “Regele Ferdinand I” avea să găsească o imagine dezolantă. Fresca din Sala mare a Colegiului Academic fusese distrusă, deși reprezenta un simbol pentru instituția universitară românească²⁴. Această frescă fusese realizată de către pictorul brașovean Constanin Petrescu, la inițiativa profesorului Ștefănescu-Goangă, pentru a celebra personalități, savanți, scriitori, artiști din lumea românească a Ardealului.

---

22 Iuliu Hațieganu (1885-1959), a fost doctor, prof. univ, decan al Facultății de Medicină între 1919-1920, rector al Universității “Regele Ferdinand I” între 1930-1932, 1940-1944 și director de clinică. Petre Țurlea, *Studențimea română din Cluj, 1944-1946*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006, p. 19-26. S.Neagoe, *op. cit.*, p. 254-271.

23 P.Țurlea, *op. cit.*, p. 25-26. S.Neagoe, *op. cit.*, p. 353-354. Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938-1944*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 220-221. L.Năstasă, *Intellectualii și promovarea socială în România. Sec. XIX-XX*, Cluj-Napoca, Limes, 2004, p. 171. Dănuș Doboș, “Comunizarea învățământului superior, 1945-1960, (II),” în *Cronica*, Revistă de cultură. Renaștere românească, integrare europeană, an XXVIII, 1-15 noiembrie 1993, nr. 21, p. 4, 15.

24 C.Mustață, *Student la Cluj. Seniorii*, vol. I, p. 19. Gh.I. Ioniță, “Din trecutul de luptă al universitarilor patrioți din România,” în *Forum*. Revista Învățământului Superior, an XI, nr. 2-3, p. 163-165.